

Lze vyslovit uznání československému kolektivu, který se aktivně podílel na analýze vývoje naší dělnické třídy a tak přispěl ke zrodu tohoto záslužného díla aktuálního pro naši vědeckou, politickou a ideově výchovnou práci.

Michal Štefaňák

F. Zich: Význam rozvoje politické aktivity dělníků v procesu formování socialistického způsobu života

Praha, Ústav pro výzkum kultury 1981, 117 s.

Výzkum formování socialistického způsobu života je podstatnou součástí poznávání zákonitostí socialismu, což představuje prvořadý úkol pro společenské vědy. Byl před ně naléhavě postaven zejména v souvislosti se změnami, k nimž docházelo v sedmdesátých letech v naší společnosti, kdy nazrály vnitřní, objektivní i subjektivní podmínky pro výstavbu rozvinuté socialistické společnosti. Byl překonán třídní antagonismus společnosti, avšak nebyl překonán její třídní charakter a vyřešen problém dělbý práce na fyzickou a duševní. To znamená, že dosud nebyla naplněna historická role dělnické třídy, a proto zůstává prvořadým politickým úkolem komunistické strany, jako jejího revolučního předvoje, zabezpečovat vedoucí úlohu dělnické třídy. Tento úkol řeší strana — stejně jako komunistické a dělnické strany v ostatních socialistických zemích — v podmínkách třídně rozděleného světa, v jehož nesocialistické části plně působí třídní antagonismus a zároveň dochází k růstu dynamiky politického, ekonomického a kulturního rozvoje světa v důsledku působení světově socialistické soustavy a procesu vědeckotechnické revoluce.

Je přirozené, že se v této situaci klade i otázka úlohy dělnické třídy socialistických zemí ve světovém revolučním procesu, v zápase o prosazení přednosti socialismu ve veškerém životě, a tedy i při formování socialistického způsobu života.

Ve svém celku je problematika formování socialistického způsobu života po zásluze předmětem společenskovedního výzkumu a tématem množství studií, sborníků a monografií.

Při analýzách mechanismů a lidských aktivit, jež působí na utváření socialistického způsobu života, jsou politické aktivity řazeny na důležité místo. Dosud se však setkáváme s hlubší analýzou vztahu politické aktivity dělnické třídy a utváření socialistického způsobu života zpravidla především ve vědeckém komunismu. V sociologických výzkumech se s pokusy osvětlit konkrétněji tuto souvislost setkáváme jen sporadicky. A právě osvětlení úlohy politické aktivity dělníků při formování socialistického způsobu života je věnována studie F. Zicha.

Svou práci uvádí konstatováním, že při dosavadním zkoumání otázek souvisejících s formováním socialistického způsobu života zůstává poněkud stranou výzkum rozvoje sociálně politických aktivit lidí pro skutečně aktivní vstup každého jednotlivce do tohoto procesu, a zároveň zdůrazňuje, že největší význam přitom má rozvoj sociálně politické aktivity dělnické třídy, která jako vedoucí síla společnosti má největší objektivní zájem na optimálním vývoji socialistické společnosti.

Klade za cíl ukázat „na význam rozvoje sociálně politické aktivity dělníků nejen pro fungování všech složek politické a hospodářské organizace společnosti, ale především pro cílevědomé formování způsobu života“ (s. 11). Opírá se především o vlastní empirické šetření a některé starší zdroje, zejména pokud jde o oblast výzkumu volného času.

Studie je rozdělena do tří kapitol. V první, teoretické, objasňuje *růst vedoucí úlohy dělnické třídy při formování socialistického způsobu života v etapě budování rozvinuté socialistické společnosti*, pro niž byly vytvořeny základní podmínky v předcházejícím období. Vyzvedává význam politické aktivity dělnické třídy, která je mimo jiné páteří prohlubování socialistické demokracie. Na sociálně politickou aktivitu dělnické třídy i jednotlivých dělníků je možno pohlížet jako „na zprostředkující článek, jímž se uskutečňuje dialektika složitého vztahu společenského bytí a společenského vědomí, jako na významnou lidskou činnost, již se realizuje aktivní, cílevědomý vstup subjektu do složitého systému procesů společenského života“ (s. 19). Autor poukazuje i na diferencovanost způsobu života, která odráží především rozdílné postavení lidí ve společnosti, reflektuje však také různé nadstavbové vlivy. Kritizuje jednostrannosti pseudoradikálu a revizionistů, jejichž společným východiskem je subjektivismus při posuzování dosaženého stupně rozvoje socialistického způsobu života. Současně však nezakrývá vnitřní rozpornost způsobu života a různé negativní momenty, jako jsou spotřební tendence, nadřazování individuálních zájmů celospolečenským — zde je ovšem třeba dodat, že nemusí vždy jít jen o hmotné výhody, ale i o nechuť pracovat na úkolech vyžadujících kolektivní spolupráci, a to

zejména tam, kde v minulosti to nebylo podmínkou práce individuální – soukromičeni, projevující se nihilistickým vztahem k problémům společnosti a světa vůbec. Tyto souvislosti je zapotřebí neustále připomínat, ale v této obecnosti nejsou ani postižitelné, ani tak konkrétní, aby vedly k tomu, že si je jednotlivec naléhavě uvědomuje.

Na závěr kapitoly se F. Zich vrací k úloze dělnické třídy při utváření socialistického způsobu života. Přestože se i u některých dělníků setkáváme s negativními jevy, sehrává dominující roli v životě celé společnosti životní způsob dělnické třídy jako způsob realizace jejího historického poslání. To tvoří také důležité metodologické východisko hodnocení činnosti jednotlivých dělníků, socioprofesionálních skupin dělnické třídy jako celku i celého politického systému u vědomí toho, „že sama dělnická třída v procesu budování socialistické společnosti prodělala podstatné změny“ (s. 25).

Metodologické otázky zkoumání sociálně politické aktivity dělníků tvoří obsah *druhé kapitoly*. Autor se v ní zabývá *společenskými předpoklady komplexního řízení společenských procesů*. Zdůrazňuje, že komplexně řídit – za splnění určitých podmínek, daných společenským vývojem a stavem poznání – neznamená řídit všechno, ale řídit to, co je v daný časový okamžik podstatné pro dosažení výsledku, o němž usilujeme, který splňuje podmínky optimality rozvoje společnosti a snižuje riziko vedlejších produktů řízeného procesu na minimum, nebo je zcela vylučuje (s. 34). Ve složitém procesu společenského řízení má rozhodující úlohu Komunistická strana jako předvoj dělnické třídy. Sociálně politická aktivita dělnické třídy má rozhodující význam při vytváření spojení dělnické třídy s jejím politickým předvojem a v rámci politického systému socialistické společnosti je „nejen výrazem třídních zájmů a podpory politického vedení společnosti, ale také jeho neustálou kontrolou“ (s. 36), což představuje dialektické spojení mezi třídou a stranou. (V této souvislosti by bylo na místě uvést, že tuto roli může dělnická třída sehrávat jediné proto, že je díky ideologické činnosti strany vybavena znalostí zákonitostí historického vývoje, která je obsažena v generální linii strany a v konkrétních úkolech.)

Poznání vazby dělnické třídy a strany a jejich mechanismů odhaluje dynamizující momenty v komplexním procesu formování socialistického způsobu života. Při objasňování pojmu způsob života se autor opírá o vymezení běžné v dostupné literatuře. Ve shodě s ní poukazuje na to, že se na konkrétní historické podobě způsobu života podílejí obě stránky výrobního způsobu, přičemž rozhodující úlohu hrají výrobní vztahy. Respektování tohoto metodologického principu je „bází, z níž je možno smysluplně osvětlit diferenciaci ve způsobu života, neboť je dána především třídně sociální diferenciací lidí, jejíž příčinou je rozdílné **postavení** ve společenské dělbě práce. Z této diferenciacie plynou, i když nepřímou, **rozdíly** ve vědomí lidí, jejich postoje a struktura činnosti mimopracovního charakteru“ (s. 39). Metodologický význam takového pojetí způsobu života vidí autor i v tom, „že umožňuje překonat časté přeceňování nadstavbových složek, jež zavádí k normativismu a voluntarismu při výkladu reálného způsobu života“ (s. 39). Toto tvrzení by si zajisté vyžadovalo podrobnější argumentaci, neboť i socialistický způsob života má určité normy, které právě proto, že jsou spjaté se socialistickým výrobním způsobem, obsahují i jeho humanistický základ a procházejí celou epochou výstavby socialismu. Uplatňují se právě v politice komunistické strany jako revolučního předvoje dělnické třídy a tvoří svým způsobem i páteř politické strategie při budování nového života vůbec.

Poukaz na přeceňování složek nadstavby bez konkrétní analýzy její struktury a určitého stupně rozvoje přírodně historického procesu je poněkud povšechný, i když autor dále připomíná, že ekonomické faktory odvozené z daného způsobu života platí jako determinující ve smyslu „konečnou rozhodující“, neboť „neexistuje opět přímé mechanické spojení například mezi způsobem výroby a potřebami, zájmy či motivacemi lidí“ (s. 39). F. Zich dále objasňuje pojem sociálně politické aktivity. Vychází od vymezení obsahu lidské aktivity vůbec, který je dán jejím předmětem, funkcí a efektem, který vyjadřuje, nakolik bylo dosaženo hlavního cíle aktivity. Upozorňuje, že žádnou z aktivit nelze zjišťovat (určit) pouze pomocí takových ukazatelů, jako je členství ve společenských organizacích, délka pracovní doby apod. Avšak v třetí části práce, věnované analýze empirického výzkumu při zjišťování politické aktivity dělníků se ukazuje, že například členství v KSČ a v organizacích Národní fronty má vliv na rozvinutost sociálně politické aktivity, což odpovídá informacím i z jiných výzkumů a zdrojů. Přinejmenším je možno tvrdit, že členství v politické organizaci zejména, ale i členství v kterékoliv organizaci Národní fronty je už samo o sobě vyjádřením jisté míry připravenosti člověka ke společensko-politické aktivitě.

Politické aktivity autor vymezuje jako „takové lidské aktivity, které obsahují politicko-organizátorské a ideologické působení lidí na jiné lidi“ (s. 43).

Politickou aktivitu dělnické třídy pak chápe jako výraz objektivního postavení, jež má ve společnosti. Uskutečňuje se v rámci celého politického systému prostřednictvím vedoucí úlohy komunistické strany jako relativně samostatného celostního systému.

Výzkum, jehož výsledky jsou uvedeny zejména ve *třetí kapitole*, vychází z hypotézy konstruované na základě teoreticko-metodologického uchopení problému v předchozí části práce jako předpoklad, že „jednotlivé typy sociálně politické aktivity, kterou lidé provozují, spolu logicky korespondují, vzájemně se doplňují, vytvářejí určitou osu v jednání člověka, která ovlivňuje i strukturu a obsah činnosti ostatních“ (s. 70). V řadě těchto aktivit, které dělníci vykazují, má politická činnost v komunistické straně hlubší význam, neboť „touto cestou je realizován politický vliv třídy na celou společnost a různé oblasti společenské aktivity, včetně aktivity v pracovní oblasti. Logicky tedy tento typ aktivity má rovněž největší význam pro procesy formování socialistického způsobu života“ (s. 67). Autor je si přitom vědom, že jednotlivé oblasti aktivit, zejména ekonomické a politické, nelze od sebe odtrhávat, neboť právě v současné době je účinnost politické aktivity propojena s ekonomickým obsahem. Proto věnuje značnou pozornost pracovní aktivitě, jmenovitě socialistické soutěži, a výsledky výzkumu dokumentuje těsnou souvislost mezi politickou aktivitou realizovanou ve stranické práci a pracovní aktivitou (1).

F. Zich dále uvádí i názory dělníků na sociálně politickou aktivitu. Ukazuje se, že do pojmu sociálně politická aktivita vkládají značně rozdílný obsah. Přitom přesnější představu mají ti, kteří jsou sami aktivní. Význam sociálně politických aktivit pro současného člověka je dělníky vysoce hodnocen; tyto aktivity jsou posuzovány jako velmi významné a mají pevné místo v jejich způsobu života.

Autor se nezabývá pouze podněty, ale i zábrany dalšího rozvoje sociálně politických aktivit dělníků. Vyslovuje názor, že „politickou aktivitu dělnické třídy iniciuje, ale zároveň také svazuje stávající způsob života dělnické třídy“ (s. 96). Zábrany vyplývají z takových faktorů, jako jsou pozůstatky staré dělby práce a dosud neoptimální rozvoj výrobních sil, vlivy nepřátelské ideologie, určité retardační momenty ve vědomí lidí, ale i některé nedostatky v činnosti politických a společenských organizací, v úrovni teoretické vyzbrojenosti dělnické třídy, její politické zkušenosti a ideové vyspělosti.

Závěrem třetí kapitoly si autor všimá politické aktivity některých skupin dělnické třídy; uvádí v této souvislosti vliv věku a pohlaví. Využívá přitom výsledků některých dalších výzkumů. Konstatuje zvyšování stranické aktivity na závodě a aktivity v zastupitelských orgánech. Poukazuje současně na to, že „procesy ontogeneze politické aktivity lidí nejsou u nás dostatečně, a to zvláště s ohledem na současnou mladou generaci, prozkoumány“ (s. 102), a dále na to, že výzkum problematiky sociálně politické aktivity žen stojí poněkud na okraji zájmu naší společenské vědy“ (s. 104).

Celou studií F. Zicha prolíná snaha o přesnější vymezení a operacionalizaci pojmu „sociálně politická aktivita“ tak, aby ji bylo možno empiricky zkoumat. I když si je autor vědom obtížnosti tohoto úkolu a střídavě používá kategoričtějších závěrů, vytváří svou práci seriózní základ pro objektivní pohled na úroveň této aktivity u dělníků v průmyslu – tedy u rozhodující části dělnické třídy: tj. na její funkci a obsah, propojení s členstvím ve straně a v organizacích národní fronty, na vztah politické aktivity k obsahu práce, kvalifikaci, věku a pohlaví. A co je pro poznání a řešení současných sociálně ekonomických problémů rozhodující, je patrná snaha nejen o rozlišení, ale i propojení ekonomické a politické aktivity, určení místa politické aktivity dělníků v jejich životním způsobu. To poskytuje cenné podněty i pro politicko-organizátorskou činnost při utváření a prohlubování socialistického způsobu života a pochopení objektivní úlohy dělnické třídy v tomto procesu.

Práce F. Zicha se dotýká rozvětvené problematiky životního způsobu, sociálně třídní struktury, dělnické třídy a řízení společenských procesů. Přináší podnět k výzkumu oblasti dosud nedostatečně objasněné, bez jejíž věcné analýzy se praxe v dalším sociologickém výzkumu nemůže obejít.

Představuje práci, která v jedné z rozhodujících oblastí životního způsobu podstatnou měrou vchází do poznání reálného pohybu naší společnosti. Je organickou součástí plnění úkolu zkoumání zákonitostí vývoje rozvinuté socialistické společnosti, jak to společenským vědám uložil XVI. sjezd naší strany.

Marie Huláková

(1) Výběrový soubor dělníků činil 676 ze 76 závodů v rámci ČSSR. Autor uvádí, že jde o orientační výzkum s přiměřenou reprezentativitou.